

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه سیستان و بلوچستان

تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته الهیات و معارف اسلامی

گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

بررسی خمس از دیدگاه امام خمینی (ره) همراه با

مقایسه مذاهب چهارگانه

استاد راهنما:

دکتر امیر حمزه سالارزایی

استاد مشاور:

دکتر محمدرضا کیخا

محقق و نگارنده:

اسمعیلی ملکی علی بابالو

(این پایان نامه از حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه سیستان و بلوچستان بهره‌مند شده است)

بهمن ۱۳۹۲

بسمه تعالی

این پایان نامه با عنوان «بررسی خمس از دیدگاه امام خمینی (ره) همراه مقایسه با مذاهب چهارگانه»، قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد الهیات و معارف اسلامی گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی توسط دانشجو اسمعیلی ملکی علی بابالو با راهنمایی استاد پایان نامه دکتر امیرحمزه سالارزایی، تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز هست.

نام و امضاء دانشجو

این پایان نامه واحد درسی شناخته می شود و در تاریخ توسط هیئت داوران بررسی و درجه به آن تعلق گرفت.

نام و نام خانوادگی امضاء تاریخ

استاد راهنما: دکتر امیرحمزه سالارزایی

استاد راهنما:

استاد مشاور: دکتر محمدرضا کیخا

داور ۱:

داور ۲:

نماینده تحصیلات تکمیلی:

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب اسمعلی ملکی علی بابالو تعهد می‌کنم که مطالب مندرج در این پایان‌نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان‌نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می‌باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو: اسمعلی ملکی علی بابالو

تقدیم به:

اسوه صبر زندگانیم مادر عزیزم به خاطر یاری‌های صبورانه و مهربانانه‌اش.

سپاسگزاری:

از استاد گرانقدر آقای دکتر امیرحمزه سالارزایی که انجام پذیرفتن این پایان‌نامه مرهون راهنمایی‌ها و حمایت‌های اندیشمندانه ایشان می‌باشد و آقای دکتر محمدرضا کیخا که با مشورت‌های مفید خویش مشوق بنده به خصوص در انتخاب روش‌های تحقیق مناسب با عنوان پایان‌نامه بودند و مدیریت و اساتید محترم گروه و کارشناسان محترم گروه به خاطر همکاری‌های صمیمانه‌شان تشکر می‌کنم.

از مادر عزیزم ممنونم و یاد پدر مهربانم را گرامی می‌دارم.

چکیده:

خمس در اسلام یک تکلیف مالی- عبادی است. این تحقیق با عنوان «بررسی خمس از دیدگاه امام خمینی(ره)» همراه مقایسه با مذاهب چهارگانه « بحث پیرامون اهمیت و حکمت خمس، از قبیل دلالت آن بر لزوم تشکیل حکومت اسلامی از دیدگاه امام خمینی (ره) را سرلوحه قرار داده با دلایل مفسران مذاهب خمس، مقایسه می نماید. و معتقد است با وجود منابع مبتنی بر احکام فتوایی، خود آیه خمس (الانفال- ۴۱) تا حدودی مهجور مانده و به مباحثی از قبیل نقد دیدگاه شأن نزول داشتن آیه خمس، نحوه مالکیت دولت اسلامی و دلالت سادات سه گانه بر بنی هاشم به اندازه کافی پرداخته نشده است. و توهم فرضیه‌هایی از قبیل امکان نبودن حکومت اسلامی، بحث خمس را به بیراهه کشانده است: أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ (التین- ۸)؟

پرسش اصلی این تحقیق بررسی یک سهم بودن خمس و دلالت آن بر لزوم تشکیل حکومت اسلامی است؛ آیا حاکم اسلامی حق تصرف مطلق در خمس را دارد، یا سادات مالک خمس به نحو تقسیم برابر، میان گروه‌های شش گانه مذکور در آیه خمس، هستند؟

امام خمینی (ره) اهمیت تشکیل حکومت در رابطه با اجرای احکام مالی را چنین توصیف می‌کنند: «ملاحظه می‌کنید که احکام مالی اسلام بر لزوم تشکیل حکومت دلالت دارد؛ و اجرای آن جز از طریق استقرار تشکیلات اسلامی میسر نیست».

از نتایجی که در این پژوهش حاصل می‌شود عبارت است از این که از نظر امام خمینی (ره)، تصور سهم‌بندی خمس به طور برابر میان گروه‌های شش گانه یعنی خداوند متعال، رسول خدا (ص)، ذی‌القربی، یتیمان و مسکینان و در راه ماندگان سادات به صورت مطلق، باوری نادرست است و مسئله خمس را از رسالت اصلی‌اش که همان اداره مصالح و اصلاح مفساد جامعه است، دور می‌کند؛ قبل از امام خمینی(ره)، کسانی مثل محقق سبزواری به باور یک سهم بودن خمس تمایل نشان داده‌اند ولی به خاطر اجماع از آن خودداری کرده‌اند. در این تحقیق ضمن مقایسه با نظر امام خمینی (ره)، به این پرسش‌ها پاسخ داده شده، همچنین دیدگاه مذاهب خمس و اختلاف آن‌ها در موارد شمول یا مصرف خمس بررسی شده است. این پایان‌نامه با مراجعه به منابع تفسیری و فقه استدلالی، سعی بر استنباط و استحکام باور یک سهم بودن خمس و حق تصرف آن برای حاکم اسلامی از دیدگاه امام خمینی(ره)، به شیوه توصیفی-تحلیلی، دارد.

واژگان کلیدی: خمس - حکومت اسلامی - مذاهب خمس - اقتصاد اسلامی - امام خمینی (ره)

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول: کلیات و مفهوم‌شناسی تحقیق.....	۱
۱-۱- کلیات.....	۲
۱-۱-۱- مقدمه.....	۲
۲-۱- تعریف مسئله و بیان سؤالات اصلی تحقیق.....	۴
۳-۱- سابقه و ضرورت انجام تحقیق.....	۵
۴-۱- فرضیه‌ها.....	۶
۵-۱- هدف‌ها.....	۶
۶-۱- کاربردهایی که از این تحقیق متصور می‌شود.....	۶
۷-۱- استفاده‌کنندگان از نتایج پایان‌نامه.....	۷
۸-۱- نوآوری طرح در چیست؟.....	۷
۹-۱- روش انجام تحقیق.....	۷
۱۰-۱- روش و ابزار گردآوری اطلاعات.....	۷
۲-۱- مفهوم‌شناسی.....	۸
۱-۲-۱- تعریف خمس.....	۸
۲-۲-۱- خمس از نظر فقها.....	۱۰
۳-۲-۱- پیشینه تاریخی خمس.....	۱۱
۴-۲-۱- سیره پیامبر(ص).....	۱۲
۵-۲-۱- سیره ائمه(ع).....	۱۳
فصل دوم: مالیات اسلامی از دیدگاه امام خمینی (ره).....	۱۵
۱-۲- رابطه خمس و زکات با مالیات از دیدگاه امام خمینی (ره).....	۱۶
۲-۲- جایگزینی خمس و زکات با مالیات‌های حکومتی.....	۱۸
۳-۲- جنبه امتحانی داشتن مالیات‌های شرعی.....	۱۸
۴-۲- قواعد فقهی خمس.....	۲۲

۲۲	۱-۴-۱- قاعده نفی ضرر.....
۲۳	۲-۴-۲- قاعده نفی سیل.....
۲۴	۳-۴-۲- قاعده نفی عسر و حرج.....
۲۵	۵-۲- فعالیت‌های اقتصادی حرام.....
۲۶	فصل سوم: بررسی فقهی خمس از دیدگاه امام خمینی (ره).....
۲۷	۱-۳- فلسفه و حکمت خمس از دیدگاه امام خمینی (ره).....
۲۷	۱-۱-۳- نسبی بودن خمس.....
۲۷	۲-۱-۳- هدف خمس.....
۲۹	۳-۱-۳- عقلایی بودن خمس.....
۳۱	۲-۳- اهمیت خمس.....
۳۳	۳-۳- مبانی وجوب خمس از دیدگاه امام خمینی (ره).....
۳۹	فصل چهارم: مصادیق خمس (موارد تعلق خمس).....
۴۰	۱-۴- مصادیق خمس از نظر شیعه و تسنن.....
۴۵	۱-۱-۴- دلایل روایی خمس از نظر شیعه و تسنن.....
۴۶	۲-۱-۴- غنیمت در کلام مفسران شیعی و سنی.....
۵۱	فصل پنجم: مصارف خمس.....
۵۲	۱-۵- تقسیم خمس.....
۵۸	۱-۱-۵- بحث تقسیم خمس به شش قسمت یا پنج قسمت مطابق بعضی قول‌ها.....
۶۸	۲-۱-۵- بحث در تعلق سهم خداوند متعال برای رسول (ص) و سهم رسول (ص) برای امام (ع).....
۷۷	۳-۱-۵- بحث در اینکه منظور از ذی القربی امام علیه السلام است از نظر امام خمینی (ره).....
۸۱	۴-۱-۵- بحث پیرامون شرایط گروه‌های سه‌گانه سادات از نظر امام خمینی (ره).....
۸۹	فصل ششم: آزمون فرضیات و نتیجه‌گیری.....
۹۰	۱-۶- آزمون فرضیات.....
۹۰	۱-۱-۶- خمس فقط یک سهم می‌باشد.....
۹۰	۲-۱-۶- وجود خمس یا زکات کفایت از سایر مالیات‌های حکومتی نمی‌کند.....

- ۶-۲- جمع بندی و نتیجه‌گیری.....۹۱
- ۶-۲-۱- یک سهم بودن خمس.....۹۱
- ۶-۲-۲- وجوه اشتراک بین خمس و مالیات.....۹۱
- ۶-۲-۳- آسیب‌شناسی مالیاتی.....۹۲
- ۶-۲-۴- جایگزینی مالیات با خمس و یا زکات.....۹۲
- ۷-۴- منابع و مآخذ.....۹۸

فصل اول

کلیات و مفهوم‌شناسی تحقیق

۱-۱- کلیات تحقیق:

۱-۱-۱- مقدمه:

وجود و وجوب خمس فی الجمله از نص قرآن کریم فهمیده می‌شود:

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِي الْقُرْبَىٰ وَ الْيَتَامَىٰ وَ الْمَسَاكِينِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ إِن كُنْتُمْ أَمْنْتُمْ بِاللَّهِ وَ مَا أَنْزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّقَىٰ الْجَمْعَانِ وَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (الأنفال-۴۱)؛

بدانید هر گونه غنیمتی به دست آورید، خمس آن برای خدا و برای پیامبر و برای ذی القربی و یتیمان و مسکینان و واماندگان در راه (از آنها) است، اگر به خدا و آنچه بر بنده خود در روز جدایی حق از باطل، روز درگیری دو گروه (باایمان و بی‌ایمان) [روز جنگ بدر] نازل کردیم، ایمان آورده‌اید؛ و خداوند بر هر چیزی تواناست! (انفال ۴۱)

این آیه از آیاتی است که مورد اختلاف شیعه و سنی است. شیعه‌ها آن را به یک صورت عام تر و کلی تر تفسیر می‌کنند و ما ثابت خواهیم کرد که این تفسیر مطابق با حقیقت است؛ و بعد درباره خمس و فلسفه آن و بعضی ایرادها و سؤالهایی که درباره خمس مطرح است صحبت خواهیم نمود. اختلاف بین مذاهب، علاوه بر موارد تعلق خمس، در تعدد تقسیم نیز هست در حالی که به نظر می‌رسد اصلاً تقسیمی مبنی بر بخش مساوی خمس، میان گروه‌های مذکور در آیه وجود ندارد؛ بلکه خمس باید به صورت کامل در اختیار حکومت اسلامی باشد. چرا که از دیدگاه امام خمینی رضوان الله تعالی علیه، هدف خمس صرفاً برآوردن نیاز سادات نیازمند نیست، بلکه از ضروریات و اهداف تشکیل حکومت اسلامی است.

وجود نهادهای اقتصادی مثل خمس یا زکات نشان‌دهنده جامع بودن احکام اسلامی برای بازگشت به زندگی سالم با ریشه مذهبی و اصالت الهی است، طوری که مطابق نظر امام خمینی رضوان الله تعالی علیه، حکومت اسلامی حکومت قوانین الهی بر زندگی انسان‌ها است. امام خمینی رضوان الله تعالی علیه درباره جنبه ولایتی داشتن خمس چنین شرح می‌دهند:

«خداوند متعال که در باب «خمس» می‌فرماید: «وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِي الْقُرْبَىٰ...» یا درباره «زکات» می‌فرماید خُدُّ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً...» یا درباره «خراجات» دستوراتی صادر می‌فرماید، در حقیقت رسول اکرم (ص) را نه برای فقط بیان این احکام برای مردم، بلکه برای اجرای آنها موظف می‌کند. همان طور که باید اینها را میان مردم نشر دهد، مأمور است که اجرا کند: مالیاتی‌هایی نظیر خمس و زکات و خراج

را بگیرد و صرف مصالح مسلمین کند؛ عدالت را بین ملتها و افراد مردم گسترش دهد، اجرای حدود و حفظ مرز و استقلال کشور کند، و نگذارد کسی مالیات دولت اسلامی را حیف و میل نماید»^۱.

اما برای داشتن یک اقتصاد مقاومتی در برابر اقتصاد بیگانه، تعریف الگوی اقتصادی و هم رأیی در آن لازم است. وقتی به اختلافات موجود پیرامون خمس می‌پردازیم می‌بینیم هم در کمیّت و هم در کیفیت، دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد که انفعال و عدم بحث در موارد آن و تکرار شنیده‌های رایج چه بسا ما را با خمسی که جز نامی از آن باقی نمانده، مواجه خواهد نمود. با وجود اینکه حکومت اسلامی فراتر از اندیشه صرفاً اقتصادی عمل می‌کند، نظر به وجود نظامات اقتصادی ظالمانه و تحمیلی و با توجه به اختلافات موجود در احکام مالی مورد نظر عموم مسلمانان و دیدگاه خصوص شیعه در مسایل مالی مانند خمس، می‌طلبد تا ببینیم اقتصاد در اسلام چه نقشی دارد و وظیفه اسلام در برابر نا عدالتی‌های اقتصادی چیست؟

اسلام برای مبارزه با نا عدالتی‌های اقتصادی و اداره جامعه، برنامه‌های عادلانه اقتصادی پیش‌بینی کرده است که زمینه استفاده معقول از مواهب اقتصادی موجود را فراهم می‌کنند. اسلام همه اموال را در درجه اول متعلّق به خدا می‌شناسد و تعلق آن را به اقشار مختلف مردم جز از طُرُق احکام الهی جایز نمی‌شمارد. روایت است که شخصی به یکی از موالی حضرت امام رضا علیه السّلام نوشت که از آن حضرت اذن بگیرد در خصوص خمس، حضرت نوشتند که: «حلال نمی‌شود هیچ مالی، مگر از راهی که خدا آن را حلال گردانیده است. به درستی که خمس یاری ماست بر دین ما و بر عیال‌های ما و بر دوستان ما؛ پس منع مکنید آن را از ما و محروم مکنید خود را از دعای ما به قدری که قدرت بر آن دارید. پس به درستی که بیرون کردن خمس کلید روزی شماست و محو کردن گناهان شماست و چیزی است که پیش می‌فرستید از برای خود و از برای روز احتیاج خود»^۲.

بنابراین این تحقیق ضمن پرداختن به اهمیت خمس در اداره جامعه اسلامی و نیز همه شمول دانستن موارد تعلق خمس از قبیل تمام منافع کشاورزی، تجارت، منابع زیر زمینی و روی زمینی و به طور کلی کلیه منافع و عواید، بخصوص به نقد قول مبتنی بر تخصیص خمس به غنیمت جنگی و زمان جنگ، می‌پردازد. خمس راهی است که مسلمان در زمان غیر جنگ نیز فرصت ادای دین در راه ترویج احکام اسلام و احترام به اهل بیت علیهم السلام را پیدا می‌کند. خداوند رحیم منتّ نهاده، بار احساس ادای تکلیف نسبت به مسایل معنوی را بواسطه یک تکلیف اقتصادی و پرداخت خمس مال مکتسبه، تا حدود زیادی از دوش مسلمان بر می‌دارد. اگر قرار است انسان

^۱ - موسوی خمینی، روح الله؛ ولایت فقیه، ص: ۷۱

^۲ - نراقی، مولی احمد بن محمد مهدی، تذکرة الأحاب، ص: ۲۷۵

در مقام خلیفه الهی در ترویج احکام الهی خود را سهیم بدانند، خمس یکی از این راهها و شاید بهترین آنها می‌باشد، و این جز از طریق تصرف پیامبر (ص) و جانشین او در نحوه هزینه خمس، میسر نیست. بدین لحاظ دیدگاه مسدود به صرف خمس در رفع حاجات سادات نیز از نظر این پایان‌نامه مردود بوده، خمس را متعلق به مقام امامت و ولایت فقیه می‌داند که ارتزاق سادات محترم سه‌گانه، از جمله موارد شمول هزینه خمس می‌باشد نه همه آن. همچنین لازم به ذکر است چون احکام و فقه فتوایی خمس در تمام رسایل به وضوح آمده است و به نحوه و اهمیت تشریح آن به طور روزمره، به حد کافی پرداخته نشده است - هر چند متون تشریحی به زبان عربی در این خصوص تا اندازه ای موجود می‌باشد - در این پایان‌نامه بیشتر به مسایل استنباطی و اصولی خمس، به صورت تحلیلی با استفاده از احادیث و روایات ائمه علیهم السلام و نظرات علمای عظام به ویژه امام خمینی رضوان الله تعالی علیه پرداخته شده، مسایل کاربردی به دلیل قابلیت دسترسی آنها در رسایل عملی مراجع محترم، کمتر آورده می‌شود.

در کنار فتاوی کاربردی خمس، چرایی هزینه فراوان وجوه مالی در اسلام بحث برانگیز است؛ اگر بنا باشد ۲۰٪ اموال مردم به خمس به عنوان مالیات مازاد بر درآمد، چندین درصد زکات مالیات بر دارایی و چند درصد مالیات دولتی بعلاوه هزینه بیمه و بازنشستگی کسر شود، این هزینه کلان چگونه توجیه می‌پذیرد؟ این مطلب نیز، از نظر امام خمینی رضوان الله تعالی علیه و مذاهب اربعه بررسی می‌شود.

۱-۱-۲- تعریف مسأله و بیان سؤالات اصلی تحقیق:

خمس، یک تکلیف مهم مالی است بر عهده توانمندان به نفع نیازمندان از اولیا و فقها، که در قرآن مجید (الانفال- ۴۱) و روایات به آن تصریح شده است و از واجبات و ضروریات دین اسلام است. در مورد مالکیت خمس دو نظریه وجود دارد: نظریه اول که مشهور بین فقهاست، این است که خمس ملک شخص امام علیه السلام (به عنوان شخص حقیقی) است. نظریه دوم می‌گوید خمس ملک مقام امامت می‌باشد، و به عنوان شخص حقوقی وظیفه اجرا و نیز حق اعمال نظر در خمس را دارد. امام خمینی (رضوان الله تعالی علیه) تقسیم مساوی خمس را، از این جهت که یک قسمت سهم امام و قسمت دیگر سهم سادات سه‌گانه (یتیم‌ها، مسکین‌ها، ابن‌سبیل) باشد غیر واقعی می‌داند؛ به این معنی که اگر بپذیریم خمس ارباب مکاسب به طور فراشروط و برای همیشه بایستی تقسیم شود و نصف آن بطور دایم به فقرای بنی‌هاشم داده شود، چنین حکمی با واقعیت تطبیق نمی‌کند.

در این تحقیق، ضمن بررسی اهمیت خمس فی‌نفسه، به دیدگاه‌های حضرت امام خمینی رضوان الله تعالی علیه در مسأله خمس و مقایسه آن با عقاید مذاهب پنجگانه خواهیم پرداخت؛ مکتب شیعه با تمسک به ظاهر آیه ۴۱

سوره انفال که بر مطلق غنایم دلالت دارد و دیگر دلایل نقلی، قایل است که علاوه بر غنایم جنگی بر همه منافع مالی نیز خمس واجب است؛ ولی اکثر فقهای اهل سنت با استدلال به شأن نزول آیه، خمس را بیشتر در غنایم جنگی واجب می دانند.

سؤالات:

- ۱- از نظر امام خمینی (رضوان الله تعالی علیه) خمس سهم چه کسانی است و در چه جهتی مصرف می شود؟
- ۲- از دیدگاه امام خمینی (ره) سایر راههای مالیاتی چه جایگاهی نسبت به مالیاتهای ثابت اسلامی مانند خمس را دارند؟
- ۳- چرا اهل تسنن خمس را منحصر در غنایم جنگی می دانند؟

۱-۳- سابقه و ضرورت انجام تحقیق:

وجود خمس فی الجمله، از دلالت آیه ۴۱ سوره انفال برای ما قابل استنباط است؛ اما وجود اختلافها نیز، پژوهش های بنیادینی می طلبد؛ پژوهشی که در جهت قوام و دوام مسایلی از قبیل خمس بتواند مفید باشد. فقها برای اثبات وجوب خمس، به عموم کتاب، اخبار و اجماع استدلال می کنند. پیش از امام خمینی رضوان الله تعالی علیه، بسیاری از فقها خمس را حق حاکم اسلامی و در اختیار حکومت اسلامی دانستند، ولی فتوای قاطع به آن ندادند. محقق سبزواری در دو کتاب "ذخیره المعاد"^۱ و "کفایة الأحكام"^۲، به این که خمس به سهم های گوناگون، بخش نمی شود، اظهار تمایل کرده است. صاحب جواهر^۳ و شیخ انصاری در مکاسب^۴، تمایل به یک سهم معرفی کردن خمس کرده، ولی به بیان روایاتی در این زمینه، بسنده کرده اند. و چون خلاف اجماع بوده، به یک سهم بودن خمس فتوا نداده اند.^۵

به عبارت بهتر، به نظر می رسد که خود شیعه، بیشتر به روایت اعم از مرسله و مرفوعه ... پرداخته، در نتیجه خود آیه خمس تا حدودی مهجور مانده است. خلاصه اینکه، در اصل وجود خمس اختلافی نیست، اما اختلاف ها هم خالی از بی اطلاعی در نحوه و موضوع خمس و حتی عاری از غرض نمی باشد.

۱-۴- فرضیه ها:

- ۱- محقق سبزواری، محمد باقر بن محمد مؤمن، ذخیره المعاد فی شرح الإرشاد، ص ۴۸۶
- ۲- همان؛ کفایة الاحکام؛ ج ۱، ص ۲۱۶
- ۳- نجفی، صاحب الجواهر، محمد حسن، جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، ج ۱۶، ص ۱۵۵
- ۴- انصاری دزفولی، مرتضی بن محمد امین، کتاب الخمس، ص ۳۲۶
- ۵- مزینانی، محمدصادق؛ مقاله: خمس حق الاماره، نشریه فقه، بهار ۱۳۷۴، ش ۳، ص ۱۶۸

- ۱- از نظر امام خمینی رضوان الله تعالی علیه، امام علیه السلام، صاحب اختیار در گرفتن خمس و صرف قسمتی از آن در مصالح سادات و بخش اعظمی از آن در راه تبلیغ و ترویج اسلام و اصلاح جامعه می‌باشد.
- ۲- مطابق رأی امام خمینی رضوان الله تعالی علیه، وجود مالیات‌های حکومتی کفایت از پرداخت وجوه شرعی مانند خمس و یا زکات نمی‌کند.
- ۳- منحصر دانستن خمس در غنایم جنگی از طرف فرقه‌های غیر شیعه ناشی از قایل شدن به شأن نزول آیه خمس است که از نظر امام خمینی رضوان الله تعالی علیه مردود می‌باشد.

۱-۱-۵- هدف‌ها:

پایان‌نامه حاضر، بیانگر این است که مواظب باشیم قوام اصول اسلامی حاکم بر تدابیر اقتصادی، قربانی مرور زمان و روزمره‌نگری ناشی از ایده‌های به ظاهر موفق ولی در باطن غیر عادلانه کشورهای استعماری و استکباری نگردد. مرور اندیشه‌های بنیانگذار کبیر انقلاب شکوهمند اسلامی نیز، بر عدم توجیه ارتقای ظاهری و اعتبارهای گذرای مکتب‌هایی از قبیل مکتب کمونیستی یا مکتب سرمایه‌داری به عنوان مدعیان اصلاحات اقتصادی، دلالت می‌کند. با توجه به دیدگاه حضرت امام خمینی رضوان الله تعالی علیه، این طرح پژوهشی اهدافی از قبیل موارد ذیل را شامل می‌شود:

- ۱- بررسی شمول احکام خمس بر مسایل مستحدثه از دیدگاه امام خمینی رضوان الله تعالی علیه از جمله تقویت امکان الگو گرفتن اکثر مالیات‌های رایج از مالیات‌های اسلامی.
- ۲- بررسی یک سهم بودن خمس و سرپرستی امام علیه السلام در آن از دیدگاه امام خمینی رضوان الله تعالی علیه.

۱-۱-۶- چه کاربردهای از این تحقیق متصور است؟

عدم یادآوری و به روز رسانی فرهنگ اسلامی در جهت عدم تعارض با تمدن نو یا کاربردی کردن آن، گاهی افراد را به ورطه فراموشی می‌کشاند، چرا که هم اکنون در زمینه اقتصاد اسلامی هم شاهدیم که اخذ خمس یا زکات، مثلا از فلان روستای دور افتاده، خود را باخته و کم رنگ شده است. این گمنامی، غیر از نتیجه شهرت و اهمیت دادن و اولویت بخشیدن یک طرفه به مالیات‌های گوناگون، نیست؛ به عبارت دیگر ما طوری رفتار کرده‌ایم که در جریان رسیدن به هدف، به هر وسیله‌ای تمسک نموده‌ایم. و شدیداً باورمان شده است که هدف وسیله را توجیه می‌کند.

در این پایان نامه سعی بر این است تا زمینه اجرای کاربردی وسیله ای مثل خمس را در برابر مالیات، بواسطه تبیین حکمت خمس در جهت گستره شمول آن بیان کنیم. و علاوه بر جنبه معنوی و تهذیب نفسی خمس، به موارد تأثیر آن در توزیع ثروت بر اساس عدالت اجتماعی - اسلامی بپردازیم.

۱-۱-۷ - استفاده کنندگان از نتایج پایان نامه:

مراکز آموزشی، حوزه های علمیه و مسؤولان اقتصادی می توانند از استفاده کنندگان این طرح باشند.

۱-۱-۸ - نوآوری طرح در چیست؟

مرور مباحث موجود درباره خمس، حاکی از طرح پرسش و جواب مسایل مستحدثه در موضوع و موارد مصرف خمس، بخصوص به صورت استفتائات است. در این میان به ندرت به فرهنگ سازی برای گرایش به خمس توجه شده است. نوآوری طرح، علاوه بر پرداختن به گستره شمول احکام خمس، تلفیقی بودن در زمینه فقهی-اقتصادی، با تأکید به دلالت خمس بر لزوم تشکیل حکومت اسلامی از دیدگاه امام خمینی (ره) است. همچنین سعی شده است که زمینه کاربرد نظرات اصولی و قواعد فقهی مورد توجه امام در باب های گوناگون، به صورت تلفیقی در باب خمس نیز تطابق و بررسی شود مانند قاعده نفی ضرر و ...

۱-۱-۹ - روش انجام تحقیق:

روش انجام این تحقیق توصیفی-تحلیلی می باشد. از آنجا که احکام خمس بصورت فقه فتوایی در منابع فارسی مراجع عظام قابل دسترسی است. این پایان نامه رویکرد تفسیری و استدلالی داشته، ضمن مراجعه به تفاسیر مختلف و منابع فقه استدلالی سعی بر تعقل در جنبه حکمت خمس را دارد.

۱-۱-۱۰ - روش و ابزار گردآوری اطلاعات:

استفاده از منابع کتابخانه ای، استفتائات، مقالات مرتبط

۱-۲-۲- مفهوم شناسی

۱-۲-۱- تعریف خمس:

خمس، در فرهنگ لغت به معنای «یک پنجم» و جمع آن «اخماس» است.^۱
امام خمینی رضوان الله تعالی علیه در تحریر الوسيله از وسایل، نقل می کند خمس چیزی است که خداوند متعال، آن را برای محمد صلی الله علیه و آله و سلم و ذریه اش - که خداوند نسل با برکت آن ها را زیاد بفرماید -

^۱-ابن منظور، محمد بن مکرم؛ لسان العرب، ج ۶، ص ۷۰

به منظور احترام به آنان، عوض زکاتی که از آلودگی‌های دست‌های مردم است، قرار داده و کسی که از یک درهم آن جلوگیری کند جزء ستم‌کنندگان به آن‌ها و غضب‌کنندگان حق آنان می‌باشد که از مولای ما حضرت صادق علیه السلام است که: «همانا خداوند که جز او خدایی نیست چون که صدقه را بر ما حرام کرد برای ما خمس را نازل فرمود، پس صدقه بر ما حرام و خمس برای ما فریضه، و کرامت برای ما حلال است.»^۱

۲. فیء، در لغت به معنای بازگشت است. به هر مالی که از کفار بدون جنگ به دست آید فیء گفته می‌شود.^۲

۳. انفال: جمع نفل است، به معنای غنیمت و عطیه و هبه، یا جمع نفل است به معنای زیاده که منظور در شرع غنایم جنگی و یا هر نوع مالی است که مالک خاص ندارد.^۳ از امام محمد باقر و امام صادق علیهما السلام روایت است: «انفال به هر مالی گفته می‌شود که از دار حرب بدون جنگ به دست آید که اهل آن از آن کوچ کرده باشند.»^۴ چنان که از امام کاظم علیه السلام روایت است: «الْأَنْفَالُ كُلُّ أَرْضٍ خَرِبَتْ بَادِ أَهْلِهَا، وَ كُلُّ أَرْضٍ لَمْ يُوجَفْ عَلَيْهَا بِخَيْلٍ وَ لَا رِكَابٍ، وَ لَهُ رُءُوسُ الْجِبَالِ وَ بُطُونُ الْأُودِيَةِ وَ الْأَجَامُ، وَ كُلُّ أَرْضٍ مَيْتَةٌ لَا رَبَّ لَهَا، وَ لَهُ صَوَافِي الْمُلُوكِ، مَا كَانَ فِي أَيْدِيهِمْ مِنْ غَيْرِ وَجْهِ الْغَضَبِ لِأَنَّ الْغَضَبَ كُلَّهُ مَرْدُودٌ وَ هُوَ وَارِثٌ مَنْ لَمْ يَأْتِ لَهَا حِيلَةٌ لَهُ.»

«انفال هر زمین غیر آبادی است که اهلیش آن را رها کرده است، و هر زمینی که بدون جنگ به دست آمده باشد، و قله کوهها، و بستر رودخانه‌ها و نیزارها، و زمین‌های مرده که مالک نداشته باشد، و زمین‌های خالصه در دست پادشاهان که غصبی نبوده باشند و میراث میت بلاوارث.»^۵

۴. صاحب مفردات الفاظ قرآن گفته است: غنیمت دستیابی به منفعت و سود است. سپس درباره هر سود به دست آمده ای که در سایه پیروزی بر دشمن و یا کسب کار فراهم گردیده، به کار رفته است.^۶

خمس یک نوع انفاق یا بخشش مال است. انفاق در جای جای قرآن حتی همراه با نماز آورده شده است و موضوع خمس نوعی انفاق است: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ وَ لَا خُلَّةٌ وَ لَا شَفَاعَةٌ وَ الْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ (البقرة-۲۵۴)؛

^۱- موسوی خمینی، روح الله؛ تحریر الوسیله (ترجمه فارسی)، ج ۱، ص ۳۹۷

^۲- ابن منظور، محمد بن مکرم؛ لسان العرب، ج ۱، ص ۱۲۶

^۳- همان، ج ۱۱، ص ۶۷۱

^۴- راوندی، سعید بن هبه؛ الله؛ فقه القرآن، ص ۲۴۹

^۵- حر عملی، محمد بن حسن؛ وسایل الشیعه، ج ۶، ص ۳۶۵؛ ر.ک.: عابدی، فداحسین، مقاله: خمس از دیدگاه شیعه و اهل سنت، نشریه طلوع، ش ۲۵، ص ۸۰.

^۶- راغب اصفهانی، حسین بن محمد؛ مفردات الفاظ قرآن، ذیل ماده الغنم، ص ۶۱۵؛ ر.ک.: عابدی، فدا حسین؛ مقاله: بررسی خمس از دیدگاه شیعه و اهل سنت، نشریه طلوع، ص ۸۰

ای کسانی که ایمان آورده‌اید! از آنچه به شما روزی داده‌ایم، انفاق کنید! پیش از آنکه روزی فرا رسد که در آن، نه خرید و فروش است (تا بتوانید سعادت و نجات از کيفر را برای خود خریداری کنید) و نه دوستی (و رفاقت‌های مادی سودی دارد) و نه شفاعت؛ (زیرا شما شایسته شفاعت نخواهید بود.) و کافران، خود ستمگرند؛ (هم به خودشان ستم می‌کنند، هم به دیگران). (بقره-۲۵۴)

اما گاهی انسان تا حکم مالی متوجه اش می‌شود، دچار تردید می‌گردد:

الشَّيْطَانُ يُعِدُّكُمْ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدْكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (البقره-۲۶۸)

شیطان، شما را (به هنگام انفاق)، وعده فقر و تهیدستی می‌دهد؛ و به فحشا (و زشتیها) امر می‌کند؛ ولی خداوند وعده «آمزش» و «فروزی» به شما می‌دهد؛ و خداوند، قدرتش وسیع، و (به هر چیز) داناست. (به همین دلیل، به وعده‌های خود، وفا می‌کند). (بقره-۲۶۸)

این عدم تمایل به انفاق در راه خدا دارای درجات متفاوتی می‌شود تا جایی که به تفسیر به رأی و برداشت‌های گوناگون و حتی تأویل نص قرآن مجید می‌انجامد و سبب تردیدها، از زندگی روزمره گرفته تا نظام ولایت می‌شود. و این در حالی است که امیرالمؤمنین علیه السلام می‌فرماید:

مَنْ تَيَقَّنَ أَنَّ اللَّهَ مُخْلِفٌ مَا يُنْفِقُهُ لَمْ يُمْسِكْ عَنِ الْإِنْفَاقِ؛^۱

کسی که باور داشته باشد که خدا عوض آنچه را انفاق می‌کند خواهد داد، هیچگاه از انفاق خودداری نمی‌کند. مقصود این است که تفسیر متفاوت از آیه خمس در دلالت آن بر فقط غنیمت جنگی یا اعم از غنیمت، به دور از سلیقه‌های ناشی از حب مال و جاه نمی‌تواند باشد.

۱-۲-۲- خمس از منظر فقها

خداوند، مالک مطلق تمام هستی است. طبیعی است که نحوه انتقال این مالکیت به اشخاص از طرف هم او، اراده شده باشد. از امام رضا (ع) روایت است: خداوند تو را رحمت کند، بدان: "إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَ الْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ؛ زمین از آن خداوند است هر کدام از بندگان که خدا بخواهد آن را به ارث می‌برد و عاقبت برای تقوا پیشگان است" (اعراف-۱۲۸)؛^۲

^۱ - دیلمی، حسن بن محمد محقق؛ ارشاد القلوب، ج ۱، ص ۱۳۸

^۲ - مجلسی اصفهانی (مجلسی دوم)، محمد باقر بن محمد تقی؛ بحار الانوار، ج ۹۳، ص ۱۹۲

اما مالکیت فرد، در برابر مالکیت مطلق خداوند جز از طریق تعریف داده ها و نسبت‌ها نمی تواند متصور باشد و ناگزیر انسان از یک مالکیت نسبی برخوردار است. امام رضا (علیه السلام) می‌فرماید:

لَا يَحِلُّ مَالٌ إِلَّا مِنْ وَجْهِ أَحَلَّهُ اللَّهُ؛^۱

هیچ مالی جز از راهی که خداوند حلال فرموده، حلال نمی‌شود.

امام خمینی (ره): امام خمینی رضوان الله تعالی علیه در تحریر الوسیله از وسایل، نقل می کند خمس چیزی است که خداوند متعال، آن را برای محمد صلی الله علیه و آله و سلم و ذریه‌اش - که خداوند نسل با برکت آن‌ها را زیاد بفرماید - به منظور احترام به آنان، عوض زکاتی که از آلودگی‌های دست‌های مردم است، قرار داده و کسی که از یک درهم آن جلوگیری کند جزء ستم‌کنندگان به آن‌ها و غصب‌کنندگان حق آنان می‌باشد که از مولای ما حضرت امام صادق علیه السلام است: «همانا خداوند که جز او خدایی نیست چون که صدقه را بر ما حرام کرد برای ما خمس را نازل فرمود، پس صدقه بر ما حرام و خمس برای ما فریضه، و کرامت برای ما حلال است».^۲ و از حضرت امام صادق علیه السلام است که: «هیچ بنده‌ای که چیزی از خمس خریده، معذور نیست که بگوید ای پروردگار من آن را به مال خودم خریدم تا اینکه اهل خمس به او اذن دهند» و از حضرت امام محمد باقر علیه السلام است: «و برای احدی حلال نیست که چیزی از خمس بخرد تا اینکه حق ما به ما برسد».^۳

شهید اول: وَ هُوَ حَقٌّ يَثْبُتُ فِي الْغَنَائِمِ لِبَنِي هَاشِمٍ بِالْإِصَالَةِ عَوَضًا مِنَ الزَّكَاةِ؛ خمس حقی در غنائم است که برای بنی هاشم بالاصاله به جای زکات ثابت است.^۴

صاحب العروة الوثقی: خمس یکی از فرایضی است که خداوند متعال برای رسول خدا (ص) و ذریه اش به جای زکات و برای اکرام آنان واجب قرار داده است.^۵

در اصطلاح شرعی خمس با تعریف‌های مختلفی معرفی شده است، از جمله: «حق مالی ثابتی است که در اصل به بنی هاشم تعلق دارد مبنی بر این که فقط از حقوق مالی یا از عین مشترک است که به عین یا حاصل مشترک

^۱ - منسوب به امام رضا علی بن موسی علیهما السلام؛ الفقه-فقه الرضا، ص ۲۹۳

^۲ - موسوی خمینی، روح الله؛ تحریر الوسیله (ترجمه فارسی)، ج ۱، ص ۳۹۷

^۳ - همان

^۴ - طباطبایی یزدی، سید محمد کاظم؛ العروة الوثقی (المحشی)، ج ۴، ص ۲۳۰؛ ر.ک.: عابدی، فدا حسین؛ مقاله: بررسی خمس از

دیدگاه شیعه و اهل سنت، نشریه طلوع، ص ۸۰

^۵ - طباطبایی یزدی، سید محمد کاظم؛ العروة الوثقی (المحشی)، ج ۴، ص ۲۳۰